

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

FINANCIAL LITERACY OF THE POPULATION: DOMESTIC EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES

У статті доведено необхідність оволодіння базою фінансової грамотності для усіх верств та категорій громадян, встановлено зацікавленість держави у фінансовій грамотності своїх громадян та вплив рівня фінансової грамотності населення на розвиток фінансового ринку, тіньову економіку країни, ставлення населення України до реформ та ініціатив влади. Проведено дослідження стану фінансової грамотності України, а також здійснено порівняння його із вітчизняним досвідом. Проведено аналіз загальнонаціонального опитування з питань фінансової грамотності, завдяки якому обчислено індекс фінансової грамотності ОЕСР для України, а також проведено порівняння результатів із тридцятьма іншими країнами. Визначено причини низької фінансової грамотності населення України (низький рівень розуміння того, що за високим доходом зазвичай стоять високі ризики, недовіра до банківських установ, перевага витрачання коштів над їх заощадженням), а також запропоновано шляхи її підвищення.

Ключові слова: фінансова грамотність, фінансові продукти та послуги, фінансовий добробут, фінансова поведінка, програма підвищення рівня фінансової грамотності населення.

The article proves the need to master the financial literacy base for all segments and categories of citizens (pupils, students, adults), establishes the interest of the state and financial institutions, in particular in the financial literacy of its citizens, the impact of the level of population's financial literacy on the development of the financial market, the shadow economy, the attitude of the population of Ukraine to reforms and government initiatives. It is determined that due to insufficient competence in financial matters and insufficient financial literacy Ukrainians suffer from lack of funds and actions of fraudsters. It has been established that Ukrainians focus on the short-term perspective - they live in the present and do not save for the future. It has been conducted a study of the state of financial literacy of Ukraine, as well as comparing it with domestic experience. An analysis of the national financial literacy survey was conducted, which calculated the OECD Financial Literacy Index for Ukraine, and the results were compared with thirty other countries. It is established that financial literacy is one of the components of financial well-being of the population. The main factors that affect the well-being of the population of Ukraine are identified: the availability of control over expenditures, loans for everyday needs. The reasons for low financial literacy of the population of Ukraine have been identified (lack of training of Ukrainian citizens on the basics of financial literacy; improper provision of quality financial information to potential consumers of financial services; failure of the majority of the population to understand financial knowledge as necessary; low level of material and financial well-being of the majority of the population of Ukraine; lack of a single organization (at the level of the National Bank of Ukraine and the Ministry of Finance of Ukraine) which would promote financial literacy of the population; lack of approved university and school programs that would teach students the basics of financial literacy in a market economy). It is proposed to create a new program, which would be solved by the state with the support of financial organizations and business structures.

Key words: financial literacy, financial products and services, financial well-being, financial behavior, program to increase the level of financial literacy of the population.

УДК 336

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct65-26>

Ливдар М.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів
Національний університет
"Львівська політехніка"

Чубка О.М.

к.е.н., доцент кафедри фінансів
Національний університет
"Львівська політехніка"

Янківська У.В.

студентка
Національний університет
"Львівська політехніка"

Lyvdar Marta

Lviv Polytechnic National University

Chubka Olha

Lviv Polytechnic National University

Yankivska Uliana

Lviv Polytechnic National University

Постановка проблеми. Загалом, загальноприйнятим визначенням фінансової грамотності є таким: фінансова грамотність – це наука, яка вивчає правильне ставлення до грошей у різних їх формах та керування ризиками, які можуть виникнути при їх використанні. Фінансова грамотність потрібна усім, адже через відсутність правильного уявлення про гроші, необхідних фінансових знань, у суспільства сформувалось бачення щодо грошей, здатне призвести до ризиків, які у сучасному світі можуть перерости у проблему вже національного масштабу.

Особливо актуальним є питання фінансової грамотності та її покращення і для України. Більшість наших громадян мають досить слабкі уявлення про те, як функціонує фінансовий ринок, куди потенційно можна інвестувати свої кошти, і найголовніше мають величезну недовіру до вітчизняних фінансових інституцій. Тому метою цієї статті буде

саме оцінка стану фінансової грамотності України, основні способи її підвищення, а також порівняння вітчизняного досвіду із зарубіжним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема фінансової грамотності з кожним роком набуває все більшої популярності і є досліджена вже багатьма науковцями. Пропозиції підвищення фінансової грамотності населення розглянуті у роботах як науковців-економістів, так і науковців-педагогів. Зарубіжні вчені А. Лусарді, Т. Люсей, О. Мітчелл приділяють увагу розвитку фінансової грамотності у розвинених країнах світу. Що стосується України, то підвищення вітчизняної фінансової грамотності досліджують у своїх роботах такі українські учені, як І. Білоус [1], Т. Кізіма [2] інші. Зазвичай проблему вирішення такого питання в Україні розглядають через призму закордонного досвіду. Проте, навіть попри те, що тему фінансової грамотності широко досліджує безліч

науковців, вона накопичує все більше проблем та набуває все більшої популярності з року в рік.

Формулювання цілей статті. Метою та завданням статті є дослідження фінансової грамотності України та порівняння із зарубіжним досвідом, виділення основних проблем та перспектив їх вирішення, визначення впливу фінансової грамотності на економіку країни та її діяльність в цілому.

Виклад основного матеріалу. Актуальність проблеми загострилась саме у останні десятиліття, коли набули популярності такі проблеми як: особисте боргове навантаження, нездатність громадян приймати ефективні фінансові рішення, відсутність заощаджень населенням тощо. Саме такі поштовхи звернули увагу урядів розвинених країн світу до способів підвищення фінансової грамотності своїх громадян. Такі країни як США, Австралія, Великобританія та інші держави розвиненого світу почали реалізовувати проекти, на які виділили кошти із державного бюджету, залучали до співпраці громадські та приватні організації. А вже сьогодні фінансова грамотність включена в обов'язкові дисципліни освітніх програм всіх рівнів у багатьох країнах світу.

Насамперед у підвищенні своєї фінансової грамотності повинні бути зацікавлені самі громадяни країни, адже грамотність споживання різних фінансових продуктів і послуг передбачає кращу захищеність від непередбачених ризиків (неефективне інвестування коштів, збільшення особистих боргових зобов'язань, неефективне формування пенсійних заощаджень тощо) або ж дій шахраїв цих же продуктів та послуг. Коли людина потрапляє в такі кризові ситуації, це формує в неї негативний фінансовий досвід, який вона у майбутньому може передати підростаючому поколінню [1].

При цьому варто зазначити, що оволодіння бази фінансової грамотності потребують усі верстви та категорії громадян. У дітей, наприклад, ази фінансової грамотності формують уявлення про те, як потрібно використовувати та заощаджувати гроші, про їх цінність, дають навички про формування сімейного бюджету у майбутньому. На жаль, у молодшій школі такого предмету не викладають, хоча це було б неабияк корисно для школярів, можливо, навіть корисніше, ніж деякі предмети, які не знадобляться їм у повсякденному житті. Проте така проблема стосується не тільки дітей початкових класів, але і молоді у середній, адже і там відсутні дисципліни, які б формували у старшокласників належний рівень фінансової грамотності, навички ефективного використання своїх фінансів. Це є вкрай важливо, адже вже за рік чи два їх очікує самостійне життя в університеті, де навички заощаджування та правильного розподілу свого бюджету їм неабияк знадобляться. Аналогічна ситуація і з дорослими громадянами, адже саме у

такому віці людина приймає рішення щодо інвестування грошей, щодо ризиків, які з цим пов'язані, ну і насамперед постає питання правильної організації своїх фінансів для забезпечення ефективного пенсійного забезпечення у похилому віці.

Що стосується національного масштабу, то держава також має бути зацікавлена у фінансовій грамотності своїх громадян. Високий рівень фінансової грамотності населення призводить до притоку їх тимчасово вільних коштів до різних секторів економіки, створює конкуренцію на фінансовому ринку, а також забезпечує макроекономічну стабільність у країні в цілому. Така зацікавленість повинна бути притаманна і фінансовим інституціям країни, які надають фінансові послуги тому ж населенню, адже чим більше освічених клієнтів матимуть установи, тим менша буде частка ризикових фінансових операцій, а особливо проблемних кредитів [2].

У грудні 2018 року було проведено загальнонаціональне опитування з питань фінансової грамотності, в якому взяло участь 2007 українців віком від 18 до 79 років. Учасники заповнювали анкету, яка було розроблена на основі опитування Організації економічного співробітництва та розвитку (далі ОЕСР). Завдяки цьому опитуванню було обчислено індекс фінансової грамотності ОЕСР для України, а також проведено порівняння результатів із тридцятьма іншими країнами (рис. 1). Запитання стосувались фінансової грамотності, поняття українців щодо фінансового добробуту, користування фінансовими продуктами тощо [3, с. 5].

Отже, за результатами дослідження середній рейтинг фінансової грамотності українців становить 11,6 пунктів із 21. Для порівняння візьмемо 30 інших країн, як бачимо Україна розділяє найнижчу позицію із всіх поряд із Польщею. Це кращий результат, аніж у 2017 році, проте результати залишаються на дуже низькому рівні. Варто наголосити, що актуальність такої проблеми стосується не тільки стратегій НБУ, а якраз саме і фінансової поведінки громадян. Саме фінансова поведінка впливає на розвиток фінансового ринку, на тіньову економіку країни, і так само на ставлення населення України до реформ та ініціатив влади.

Результати фінансових знань українців також бажають кращого. Лише 43% українців змогли відповісти правильно на 5 із 7 питань, в той час як в усіх країнах цей показник знаходиться на рівні 56%. Із опитування було зроблено висновки, що українці мають низький рівень розуміння того, що за високим доходом зазвичай стоять високі ризики, саме це робить українців вразливими до різних шахрайських схем і спекулятивного інвестування [3, с. 14].

Загалом, українці більше думають за короткострокову перспективу, більше витрачають гроші,

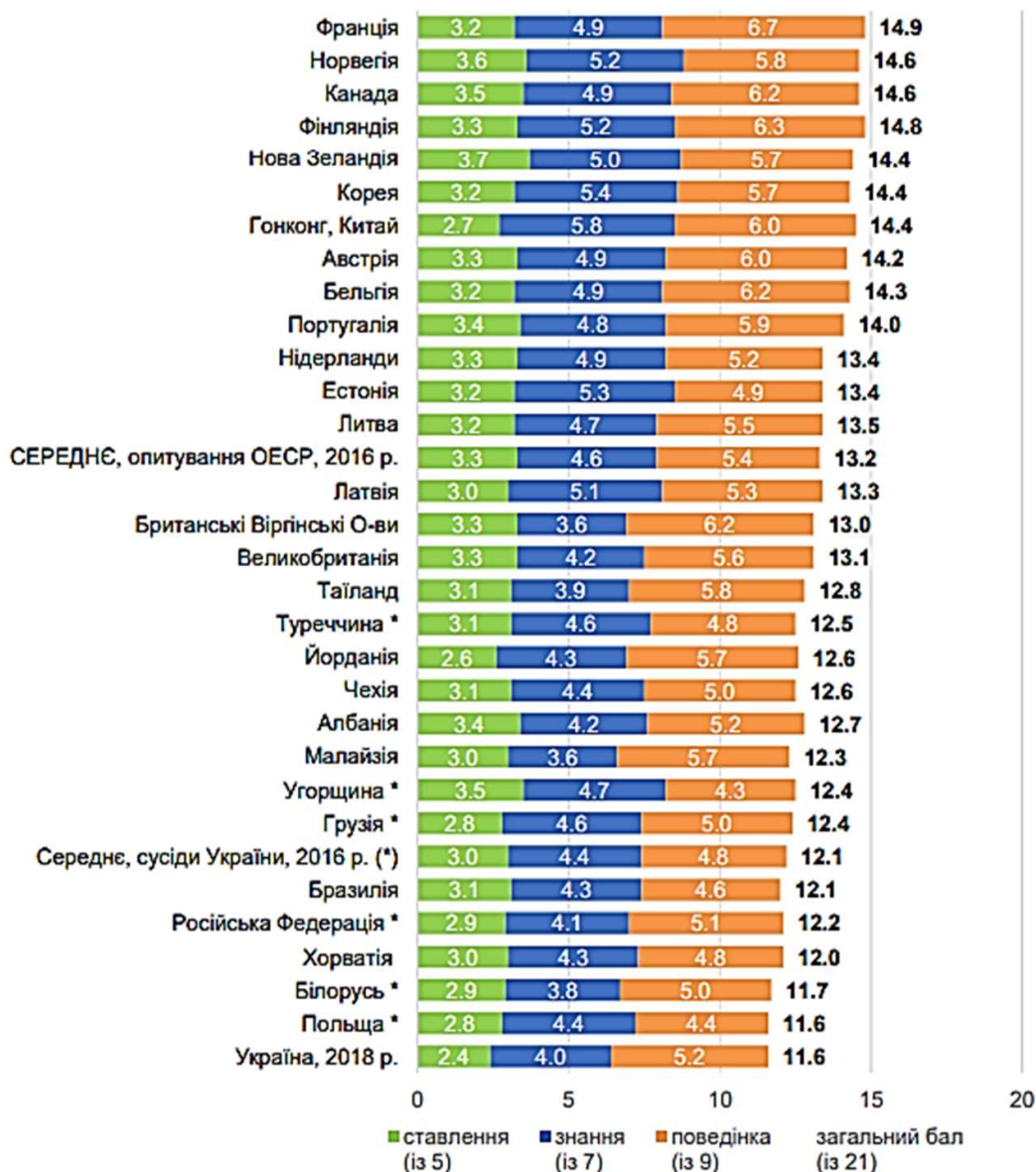

Рис. 1. Індекс фінансової грамотності ОЕСР: порівняння з іншими країнами

Джерело: [3, с. 11]

аніж заощаджують (рис. 2). Причиною цього звісно ж може бути авторитарне управління та відсутність фінансової культури в колишньому СРСР.

Також однією із причин відсутності звички заощаджувати в українців є недовіра до банківських установ, та й держави в цілому. Всього 61% українців заощаджує, з них 52% тримають кошти дома, і всього лише 12% заощаджують на депозитних рахунках. Така недовіра банкам розширює можливості тіньової економіки, зменшує обсяги кредитування інвестиційної діяльності та перешкоджає зростанню економіки в країні.

Парадоксальним є і те явище, що всі сподіваються на державні виплати у майбутньому, проте не готові відкладати на пенсію – тільки 11% українців спрямовують кошти до Недержавних пенсійних фондів для забезпечення виплат у похилому віці.

Що стосується фінансової поведінки населення, то середній бал по Україні становить 5,2 із 9 можливих. Цей результат є досить непоганим, якщо взяти до уваги те, що середній бал по сусідніх країнах – 4,8. Проте, це все ж нижче, ніж середній бал по тридцяти країнах – 5,4. 48% дорослого населення мають фінансові цілі, зазвичай це освіта (18%), ремонт та поліпшення житла (15%), будівництво та придбання житла (17%). Проте, головне питання в розділі фінансової поведінки населення стосується людей які «зводять кінці з кінцями», тобто їхні витрати перевищують доходи. На жаль, близько 30% за останні 12 місяців стикнулись із такою проблемою, і намагались «вирішити» її за допомогою позик або відстрочення платежів за борговими зобов'язаннями [3, с. 18].

Рис. 2. Частка людей, які не зосереджені на короткостроковій перспективі

Джерело: [3, с. 6]

Фінансова грамотність є однією із складових фінансового добробуту населення. Тут картинка зовсім погана. Розпочнемо із того, що 60% українців вважають, що їх рівень добробуту є низьким, подекуди навіть дуже низьким. Багато опитуваних притримувались думки, що їм важко робити те, що їм важливо, бо не завжди для цього знаходяться кошти; 58% респондентів сказали, що їхні сім'ї не завжди можуть собі дозволити навіть базових речей (одяг, їжа тощо). Така тенденція стосується не тільки сільського населення, але і міського. Звісно, як і очікувалось, показник добробуту є нижчим у тих сім'ях, де є нижчий рівень особистого або ж сімейного доходу. Проте, навіть ті люди, дохід яких є вище середнього, вважають, що фінанси часто контролюють їхнє життя.

Можемо виокремити основні чинники, які впливають на добробут населення України: наявність контролю за витратами, кредити для повсякденних потреб. Надто високий рівень закредитованості населення може перерости у серйозну проблему, адже кожен четвертий українець бере кредит не для дороговартісної покупки, а для повсякденних витрат. Підвищенням фінансового добробуту населення може слугувати уникнення поганого використання кредиту, орієнтація на більш довгострокову перспективу, прагнення дбати про завтрашній день, а не жити одним, ну і звісно збільшення фінансових знань загалом [4].

Отже, основними причинами такого низького рівня фінансової грамотності населення України є:

1. Відсутність сформованого навчання громадян України основам фінансової грамотності.

2. Неналежне подання якісної фінансової інформації потенційним споживачам фінансових послуг, що призводить до їх неправильних фінансових рішень.

3. Не сприймання основною масою населення фінансових знань як необхідних (на жаль, багато

українців не усвідомлюють, що розширення своєї фінансової грамотності є необхідним у сучасному світі для того, щоб правильно розпоряджатись своїми коштами та не натрапляти на шахраїв).

4. Низький рівень матеріального та фінансового добробуту більшості населення України.

5. Відсутність єдиної організації (на рівні НБУ та Міністерства фінансів), яка б популяризувала фінансову грамотність населення.

6. Відсутність затвердженої вузівської та шкільної програм, які б навчали учнів та студентів азам фінансової грамотності в умовах ринкової економіки.

Тому питання залишається актуальним вже протягом багатьох років, і якомога швидше має бути винесене на порядок денний. Одним із вирішення проблеми фінансової грамотності населення повинно бути створення цілої програми, яка б складалась із механізму, який б реалізував її в сучасних умовах та вирішив всі вищенаведені причини низького рівня фінансової грамотності України. Переконані, що саме держава із підтримкою великих фінансових організацій та бізнесових структур повинні створити належні умови для виконання даної програми. Їх успішна інтеграція приведе до досягнення спільної мети, яка полягає у підвищенні фінансової грамотності та добробуту населення – виховання компетентних громадян, які є споживачами фінансових продуктів та послуг, здатних дати відсіч шахраям і нечесним бізнесменам.

Висновки. Питання фінансової грамотності залишається актуальним з року в рік. Щодня через недостатню компетентність у фінансових питаннях, через недостатню фінансову грамотність українці потерпають від браку коштів, від дій шахраїв.

В Україні саме дохід є вирішальним чинником загального фінансового добробуту населення. Проте поряд із доходом також впливають такі чинники, як фінансова поведінка людей, їх

зосередження на короткостроковій чи довгостроковій перспективі, фінансові знання. Дослідження показали, що українці орієнтуються саме на короткострокову перспективу, тобто живуть сьогоднішнім днем та не заощаджують на майбутнє.

В Україні було проведено опитування, у якому прийняло участь 2007 українців, результати якого дали змогу порівняти її фінансову грамотність із тридцятьма зарубіжними країнами. Загальний бал України із фінансової грамотності сягає найнижчої сходинки, розділяючи позицію із країною-сусідом Польщею. Це однозначно свідчить про те, що питання фінансової грамотності для України має бути пріоритетним.

Для вирішення даної проблеми запропоновано створення новітньої програми, яка б вирішувалась державою із підтримкою фінансових організацій та бізнесових структур. Механізм повинен передбачати вирішення таких проблем як: відсутність сформованого навчання громадян України основам фінансової грамотності; неналежне подання якісної фінансової інформації потенційним споживачам фінансових послуг, що призводить до їх неправильних фінансових рішень; несприймання основною масою населення фінансових знань як необхідних (на жаль, багато українців не усвідомлюють, що розширення своєї фінансової грамотності є необхідним у сучасному світі для того, щоб правильно розпоряджатись своїми коштами та не натрапляти на шахраїв); низький рівень матеріального та фінансового добробуту більшості населення України; відсутність єдиної організації (на рівні НБУ та Міністерства фінансів), яка б популяризувала фінансову грамотність населення; відсутність затвердженої вузівської та шкільної програм, які б навчали учнів та студентів азам фінансової грамотності в умовах ринкової економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білоус І. І. Фінансова грамотність як основа забезпечення фінансової безпеки домогосподарства. *Збірник наукових праць. ЛОГОС*. 2020. Том 1. С. 59-62.
2. Кізима Т. О. Фінансова грамотність населення (автореф. дис. док. екон. наук). ТНЕУ. 2020. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/14651/1> (дата звернення: 17.02.2022).
3. Проект USAID Трансформація фінансового сектору. 2019. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf (дата звернення: 18.02.2022).
4. Як фінансова грамотність населення впливає на добробут держави. 2020. URL: <https://simeinyibudzheta/familybudget/%D1%8F%D0%BA> (дата звернення: 18.02.2022).

REFERENCES:

1. Bilous I. I. (2020) Finansova gramotnist yak osnova zabezpechennya finansovoyi bezpeky domogospodarstva. [Financial literacy as a basis for ensuring the financial security of the household]. *Collection of scientific works*, vol. 1, pp. 59–62.
2. Kizyma T. O. (2020) Finansova gramotnist naselennya (avtoref. dys. dok. ekon. nauk). [Financial literacy of the population]. Available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/14651/1> (accessed 17 February 2022).
3. Proekt USAID Transformaciya finansovogo sektoru (2019) [Project USAID Financial Sector Transformation]. Available at: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf (accessed 18 February 2022).
4. Yak finansova gramotnist naselennya vplyvaye na dobrobut derzhavy (2020) [How financial literacy of the population affects the welfare of the state]. Available at: <https://simeinyibudzheta/familybudget/%D1%8F%D0%BA> (accessed 18 February 2022).